

TANULMÁNYOK.

A GYERMEKJÁTÉKOK FEJLŐDÉSTANI ÉS NEVELÉSTANI JELENTŐSÉGE.

A gyermekek játéka minden korban magukra vonták a nagy gondolkodók figyelmét. Az antik világ nagy filozófusai legfontosabb műveikben emlékeznek meg róluk s közvetlen kapcsolatba hozzák az állam nagy érdekeivel. Plato a Törvényekben a játék rendezését törvényhozásilag akarja biztosítani, a törvényhozónak kötelességévé teszi, hogy a játékok állandóságáról gondoskodjék; Aristoteles a Politikában részletes utasításokat ad, milyenek legyenek a gyermek játéka, tekintettel a későbbi, komoly életre; s nagyon jellemző, hogy a görög gyermek egyik legkedveltebb játékát, a mechanikus babát, egy híres államférfi és matematikus, Archytas, találta föl. Későbbi korokban is az emberiség nagy nevelői, államférfiak és bölcsészek, kiknek eszméi egész korszakok gondolkodását irányítják, nem áttaláltak leereszkedni a gyermekek játékaikhoz; s köztük vannak a legnagyobbak is: Szent Ágoston és Luther, Rousseau és Kant. A mai játékirodalom tehát hosszú multra tekinthet vissza, évezredeknek fölhalmozott tapasztalatait és megfigyeléseit értékesítheti. Mégis a játékkal való foglalkozás ma más jelleget mutat, mint ezelőtt. Korábban ugyanis ritkán foglalkoztak rendszeresen a játékkal, inkább csak alkalmyszerűen tértek ki rája; sokkal többször találkozunk ötletszerű nyilatkozatokkal, mint alapos, kimerítő fejtegetésekkel. Ma ellenben, a tudományoknak oly gazdag speciálizálódása mellett, midőn a gyermektanulmány terjedelmében és mélységben oly dimenziókat öltött, hogy külön erőket foglal le a maga számára, a játék jelenségeihez is a rendszeres kutatás módszereivel köze-

lednek: törekednek átfogni a játék egész birodalmát s ezt megismerni pontosan, minden oldalról. S e munkából részt kérnek különböző tudományágak művelői. A biológus kutatja a játék keletkezését, viszonyát az ösztönélethez, fontosságát az egyén és a faj életére. A pszichológus vizsgálja, mikép mennek végbe a lelki folyamatok a játékban, miben térnek el e lelki folyamatok másoktól, a komoly élet, a munka lelki folyamataitól. Az esztetikus a játékban a művészet primitív jelentkezését sejtí; vizsgálja tehát a játék soféle gyönyörét, összehasonlítja az esztetikai élet gyönyöreivel, hogy megállapíthassa a viszonyt kettek közt. A szociológus is sok érdekest talál a játékban, hiszen a játszó társaságban jelentkeznek azok az altruisztikus érzések, melyeken a társadalmi élet fölépül. S végül jön a gyakorlati ember, a pädagógus, aki az előbbiekre támaszkodva, mérlegeli a játék nevelő értékét s útbaigazít arra nézve, mennyiben és miként kell a gyermek játékát vezetni, hogy annak testi-lelki valója a nevelés kitűzött céljának megfelelőleg fejlődjék.

Feladatomból ezúttal két szempontból szólni a gyermekjátékokról, biológiai és pädagógiai szempontból. A kettőt nem fogom izoláltan, egymástól elkülönülten tárgyalni, mert hiszen a két szempont kapcsolatban van egymással, amennyiben a pädagógus az ő tanait részben a biológus magyarázataira alapítja. Előre is kijelölhetem tehát a következő fejtegetések körét: előbb annak a biológiai elméletnek kialakulását fogom ismertetni, mely ma a legnagyobb elterjedtségnek örvend és mely a játékok értelmezésére a legtermékenyebbnek látszik; azután főleg olyan pädagógiai szabályokról fogok szólni, amelyek a játék biológiai magyarázatából vonhatók le.

Azon elméletek között, amelyek a játék értelmezésére törekzenek, legrégebb az úgynevezett *üdülés elmélete* (Erholungstheorie), melynek legkiválóbb képviselője ujabban Lazarus, a néhány éve elhunyt berlini egyetemi tanár, de alap gondolatát megtaláljuk pillanatra érintve *Locke* neveléstani munkájában a XVII. század végén és bővebben kifejtve *Guts Muths* művében a XVIII. század utolsó éveiben. Az elnevezés nagy általánosságban már magában foglalja az elméletet. A játék üdítő tevékenység. Ha a komoly munkában elfáradunk, elhasznált erőnket még úgy is vissza nyerhetjük, hogy ujabban erőt használunk el, azaz hogy játszunk. A vesztett erő megújulása más uton is történhetik,

Bibl.

Bibl.

ugyan alvás vagy tétlen pihenés által; de a játékban van valami plusz, ami azt a lét magasabb formájává avatja s amit nélkülözünk a semmittevésben. A játék ugyanis szabad cselekvés, olyan tevékenység, melyben nincs kényszer, szükségesség: saját akaratunkból fogunk hozzá és saját elhatározásunkból hagyjuk abban. Az erők rekreációja mellett a játék még a szabadság és az erő érzelmeivel tölti el lelkünket: innen a felsőbbsege a tétlen pihenés fölött. Azt hiszem, aki ezt az elméletet először hallja s igazolására saját tapasztalataiban példákat keres, nem fog azonnal a kis gyermek játékaire gondolni. Gondolunk a tudósra, aki nehéz munkája után a kártya-asztal mellett vagy valami mozgás-játékban keres szórakozást, gondolunk az iskolás fiúra, aki leckéi elvégzése után labdázik, vagy más módon játszik, de a kis gyermek játéka nem jutnak eszünkbe. A kis gyermek játéka, valamint a fiatal állaté is, nem üdülés céljából van. Az iskolaévek előtt a kis gyermek élete csupa játék, nem ismeri még a munkát, nem végez tehát olyan tevékenységet, mely üdülést szükségessé tenne. Az üdülés elmélete nyilvánvalóan a felnőttek játékaiknak megfigyeléséből keletkezett, azoknak formájára van kiszabva, azokat meg is magyarázza, de ép az első gyermekkor megértésére nem alkalmas.

Sokkal szerencsésebb e tekintetben a másik elmélet, melyet az *erőfőtösleg elméletének* szoktak nevezni. Ennek a XIX. században legnagyobb hatású hirdetője Spencer Herbert. Mi ösztönöz a játékra? Honnan ered a játékosztön? Erre a kérdésre Spencer körülbelül ilyenformán felel. Az alsóbbbrangú állatoknál még nem találunk játékot, mert ezek a lények egész erejüket azoknak a funkcióknak végzésében használják el, melyek az egyén és a faj fenntartására feltétlenül szükségesek; egész életök abban van, hogy megkeresik eledelüket, menekülnek üldözőik elől, készítenek lakóhelyet és gondoskodnak utódokról. Fejlettebb állatok élete más. Magasabb értelmök révén könnyebben elégitik ki életszükségeiket s ezáltal erőfölöslegre tesznek szert; ezt nem használják el komoly célra, mert életszükségeik kielégítése után nincs bennük vágy a komoly tevékenységre. Még más úton is jön létre erőfölösleg. A fejlettebb állat, változatos életkörülmények között élve, sokféle életműködést végez, sokféle életszervvel rendelkezik. Természetes, hogy valamennyi szerv nem működik egyszerre, míg egyesek tevékenységben vannak, mások

B.H.

pihennek. Fiziológiai tény, hogy az idegcentrumok, melyek valamely szerv tevékenysége által dezintegrálódnak, a szerv pihenése által reintegrálódnak; azaz a működésben elhasznált erő a pihenés alatt ismét helyrejön. Ha a szerv kelletténél többet pihen, akkor ismét erőfölösleg halmozódik föl. Bármily módon jött létre az erőfölösleg, mindig abban nyilvánlik, hogy a szerv nagy készséget mutat a tevékenységre; a fölhalmozódott erő fölszabadulásra törekszik. Ha már most a működésre való készség idején nincs alkalom a komoly, reális tevékenységre, akkor az állat utánozza azt: ideális tevékenységet fejt ki, azaz játszik. A játék fiziológiai oka tehát az erőfölösleg, sokféle formáját pedig az utánzás határozza meg. Ezt az elméletet igazolják állatoknak, embereknek játékaik egyaránt. A kutyák kergetődznek, hancúroznak és ez a játék komoly vadászásukra emlékeztet. Macskák tárgyakat görgetnek maguk előtt, utánuk rohannak, elfogják, majd újra mozgásnak indítják, ami nem egyéb egy prédaállat dramatizált üldözésénél. A kis leány babajátéka, a kis fiú katonásdija világosan rámutatnak az utánzásra.

Spencer emez elméletének alap gondolata nem új. Megtalálható már a XVIII. század végén Schillernek esztetikai főművében: Az ember esztetikai neveléséről szóló levelekben. Itt a költő-filozofus, miután legszebb emléket állított esztetikai hitvallásának, az utolsó levélben arról szól, hogy az esztetikai világ csak akkor nyílik meg az ember számára, ha érzéki szükségletei fedezve ha erőfölöslege is van. Már a sötét állati élet is mutatja az erőfölösleg jelenségeit. «Ha az oroszánt nem kínozza éhség és ragadozó nem ingerli küzdelemre, akkor a tétlen erő maga teremt magának tárgyat; szilaj bögése megtölti a visszhangzó sivatagot és céltalan használatban élvezi a buja erőt.» Ez a gondolat még több variációban ismétlődik. Sőt még költői formában is nyert kifejezést. Az Esztetikai levelek megjelenésének évéből való egy kis költemény: *Der spielende Knabe*, ennek utolsó három disztichonja következőkép hangzik:

Spiele, liebliche Unschuld! Noch ist Arkadien um dich,
 Und die freie Natur folgt nur dem fröhlichen Trieb;
 Noch erschafft sich die üppige Kraft erdichtete Schranken,
 Und dem willigen Mut fehlt noch die Pflicht und der Zweck.
 Spiele! Bald wird die Arbeit kommen, die hagre, die ernste.
 Und der gebietenden Pflicht mangeln die Lust und der Mut.

Bibl.

Bibl.

←
em-j)

E sorok: «Még költött korlátokat teremt magának a buja erő, s az akaratot nem vezeti még a kötelesség s a cél»: dióhéjban az egész spenceri elméletet tartalmazzák. De bizonyára nem innen, hanem az Eszthetikai levelekből való az az idézet, mely Spencerre hatott. Maga a filozofus nem tudott magának róla számot adni, csak homályosan emlékezett arra, hogy évekkel ezelőtt olvasta egy német írónak ilyenfajta gondolatát. De hogy mily termékeny talajba jutott ez a gondolat, mutatja, hogy Spencer elmélete általános elismerésre jutott s majdnem korlátlanul uralkodott a XIX. század második felében.

A kilencvenes években megjelent egy svájci tudósnek, Groos Károlynak egy két kötetből álló monográfiája: *Die Spiele der Tiere* és *Die Spiele der Menschen*. Ebben a szerző egy új elméletet fejt ki, a *gyakorlás elméletét*, mely győzelmesen versenyez az eddigiekkel. Groos elmélete az előbbieknél kritikájából indul ki. Az erőfölösleg elmélete homlokegyenest ellenkezni látszik az üdülés-elmélettel; az előbbi szerint a fölös erő ad alkalmat a játékokra, az utóbbi szerint ellenkezőleg az erő hiánya, az üdülés szükséglete. Közelebről tekintve azonban a kettő kiegészíti egymást. Ugyanis az a szerv, mely eddig tevékenységben volt és kifáradt, most megpihen és reintegrálódik, egy másik pedig, mely eddig pihent és erőfölöslegre tett szert, most tevékenységbe lép, azaz játszik. Az előbbi példákat alkalmazva: ha az iskolásfiú leckéi elvégzése után labdázni megy, vagy ha a tudós egész napi ülés és fárasztó fejmunka után este tekezésben keres szórakozást, a kifáradt szellemi erő felüdül, a felgyülemlett mozgásenergia pedig fölszabadul. Más kérdés, vajjon az így megegyezett két játékelmélet megmagyarázza-e a játékot. Az üdülés-elmélet elégtelenségét már láttuk; de nem elégíti ki a Spenceré sem. Ez utóbbiban két mozzanatot kell megkülönböztetni: az egyik az, hogy a játék fiziologiai oka az erőfölösleg, a másik az, hogy a játék formáját az utánzás határozza meg. Mindkettő ellen súlyos ellenvetéseket lehet tenni. Ami az utánzás elvét illeti, ha ezt elfogadjuk is, még mindig magyarázatra szorul az a körülmény, hogy bizonyos állatfajhoz tartozó egyedek mindig bizonyos meghatározott módon játszanak; hogy egy faj körén belül a játékok mindig egyformák; hogy különböző fajok különböző módon játszanak. Hogy *Schneider* példáját említsük: «Ha egy oroszláncolyók lát egy úszó halat, vagy egy repülő

madarat, aligha érez magában ösztönzést az úszásra vagy a repülésre; ellenben a vén oroszlán mozdulatai fölkeltik benne az utánzás ösztönét, még pedig azért, mert az öröklés révén predisponálva van ilyenfajta mozdulatokra. Ez meg azt bizonyítja, hogy egy mozdulat észrevérese *magában* nem elegendő egy mozdulat létrehozására, hiszen ebben az esetben a fiatal állatok utánoznák mindazokat a mozdulatokat, miket csak meglátnak; pedig hát ez nem így van.» De az utánzás elve más-ként sincs igazolva. Számos olyan játék van, mely a komoly cselekedetnek nem utánzása, hanem ellenkezőleg, megelőzése, nem «Nachahmung», hanem — ha szabad így mondani — «Vorahmung». Csak a fiókmadár első szárnypróbálgatásaira, a csecsemő első mozgáskísérleteire kell gondolnunk; senki sem mondhatja ezeket utánzásoknak. Hogy a játék különböző formáit megérthessük, az utánzás elvét helyettesíteni kell mással: *az ösztönök elvével általában*. Ha ezt megtesszük, az erőfölösleg elve következőkép módosul: Az élőlények tevékenységét nagy mértékben örökölt ösztönök határozzák meg. Az a mód, ahogyan a fiatal állat a tagjait mozgatja, hangját használja, prédáját lesi és üldözi stb., örökölt ösztönöktől függ. Ha már most az élőlény erőfölösleghez jutott, az ösztönök működésbe lépnek, még akkor is, ha erre komoly alkalmuk nincs. Látni ezt számtalan állatjátékban. A kutyát a fogságban felgyülemlett mozgásenergia kergetődni készíti; a macska egerésző ösztöne megnyilatkozik akkor is, ha papirost lát s ezt prédaként üldözi. E módosítással már tetemesen távozunk Spencer álláspontjától. A játékok alapjai — most már az ösztönök, melyek mindig lesben állanak, tevékenységre készen; de a sine qua non még mindig az erőfölösleg.

Azonban az erőfölösleg elve sem állja ki a kritikát. Sok gyermeki és állati játékot találunk, melyet ez az elv nem magyaráz. Két kutya, ha holtfáradtra hancúrozta magát, mihelyt csak kis erőre kap, tovább marakodik. A kis gyermek el nem fárad a játékban, egész nap játszik, végül este elalszik — elfáradva a sok játéktól; addig játszik, ameddig csak bírja, s nemcsak addig, amíg erőfölösleggel rendelkezik. Mindezekből látni, hogy a játék fiziológiai föltételei nem mások, mint a komoly tevékenységéi; hogy az ösztön hatalom önmagában, melynek nincs szüksége erőfölöslegre. Vagy ha a most említett játék-

jelenségek magyarázatára új elveket veszünk föl, amint ez meg is történt, akkor sok elvünk van, melyek mindegyike megmagyaráz valamit, egyike sem az egészet. Ha meg a gyermekek játékait nézzük, egységes világot találunk, melyben a játék életcél. Ennek az egységes világnak megértésére egységes magyarázó elvet várunk. Amíg a játék fiziológiai okát kutattuk, egységes elvre nem tudtunk szert tenni. A magyarázat *szempontját* kell tehát más irányban fölvenni. Ha eddig kerestük az egységes *okot*, mely a játékoknak alapul szolgál, most azt kérdezzük: mi az az egységes *cél*, amely végett a játékok vannak, amelyért a természet azokat létre hozta?

Ezt a kérdést veti fel Groos, s megfelel reá *gyakorlás elméletével* (Einübungstheorie). Ezt az elméletet, mely tisztán *Darwin* fejlődéstani elvén, a *természetes kiválás elvén* épül föl, röviden következőképp lehet összefoglalni. A tulajdonképeni probléma a fiatalkori játékokban van. Ezek alapjául az ösztönök ismerték föl, melyek idő előtt, komoly ok nélkül is fellépnek. Az ösztönöknek ez a korai jelentkezése biológiai szempontból nagyon hasznosnak bizonyul. Ugyanis csak az alsóbbrendű állatok születnek oly tökéletes ösztönökkel, hogy minden gyakorlat nélkül, vagy csekély gyakorlat után, máris alkalmasak az életműködések teljesítésére. A fejlettebb állatok s az ember ellenben nagyon kezdetleges ösztönökkel jönnek a világra. Hogy a létért való küzdelemben mégis megállják helyüket, az ösztönök tökéletlenségét személyes tapasztalatok szerzésével, egyéni gyakorlattal kell pótolniok. *Erre a szükséges gyakorlatra való a fiatalkor az ő játékaival.* Az egész fiatalkort csak úgy értjük meg, ha ezt a rendeltetését tekintjük. *Nem azért játszanak az élőlények, mert fiatalok, hanem megfordítva, a fiatalkor azért van, hogy az élőlények játszhassanak.* E berendezésben pedig a természetes kiválás művére ismerünk. A tapasztalat mutatja, hogy minél nehezebb és bonyolultabb életviszonyok közt él egy faj, annál fejlettebb az intelligenciája az ösztönök rovására. Közeleső a gondolat, hogy a finom alkalmazkodást követelő viszonyok között jobban tudtak eligazodni azok a lények, melyeknek cselekedeteire intelligenciájuk is befolyt, mint azok, melyek csak a vak ösztönre hallgattak. Az ösztön egymagában nem elég az életföladatok teljesítésére. Abban a pillanatban tehát, midőn az értelem többet használt a létért való küzdelemben az

ösztönöknél, a természetes kiválás oly egyedeknek kedvezett, melyeknek ösztönei kevésbé tökéletesek, de ezt a fogyatékossgot a fiatalkorban egyéni gyakorlattal pótolják, tehát azoknak, amelyek játszanak. S most tisztán látjuk a játék egész biológiáját. *A játék célja előkészíteni a komoly életre*; azoknak a működéseknek a begyakorlására szolgál, melyekre a komoly életben szükség van; erre a begyakorlásra való a fiatalkor, mely a természetes kiválás alkotása.

DiM
DiM
 Groos elmélete nagy elismeréssel találkozott. Ha egyes részletek ellen lehet is kifogást tenni, a maga egészében mégis nagystilű koncepció, mely gondolatébresztő erejét máris bebizonyította. Nincs is játékelmélet, mely ma vele versenyezhetne. Említeni lehet még a lényegében hozzá hasonló *kiegészítés elméletet* (Ergänzungstheorie), melyet *Lange Korrád*, egy nagy-hírű német tudós, most hat éve fejtett ki «*Das Wesen der Kunst*» c. művében, de ez inkább a művészeti, mint a játékélet magyarázatát célozza, e helyen tehát bátran mellőzhetjük.

A mondottakból máris kiviláglik a gyermekjátékok nagy pädagogiai jelentősége. A pädagogus egy egyetemes jellegű, nagy vezető gondolatot kap készen a biologustól. Tökéletlenül, fejletlen képességekkel jövünk a világra, de a természet maga gondoskodott nevelő eszközről: megteremtette a fiatalkort, illetőleg a játékokat. A játék tehát nem véletlen, közömbös jelenség, nem is csak kedves ajándék, mit a természet az élet hajnalának megédesítésére szánt, hanem messzevágó, az egész életre kiható funkció, komoly célú berendezés, melyet a természet hímes ruhába öltöztetett s vonzóvá tett, különböző gyönyörök bájával. A játékokban kapják első nevelésüket az érzékszervek, itt tanul alkalmazkodni szem és fül. A játék révén fejlődik az izomérzék, ügyesedik kéz és láb; így jön létre a tétova mozgásoknak pontos koordinációja bizonyos konkrét célok elérésére. A játékokban szerzi meg a gyermek a beszélő szervei fölötti uralmat. Játszó kísérletezésben, «*experimentálás*»-ban (Preyer) tanulja a gyermek megismerni az őt körülvevő tárgyakat; kezébe veszi azokat, megnézi minden oldalról, mozgatja ide-oda, szétbontja, összeteszi; ily módon nyeri első világismeretét. Játékban tárul fel előtte az érzelmek világa: az önbizalom, a bátorság, a rend, a harmónia; a társasjátékokban tanul meg vezér-

kedni és engedelmeskedni; itt jön létre a kölcsönösség érzelme s itt szokik hozzá, hogy a maga tevékenységét alárendelje egy általánosabb érdeknek. S mindezek mellett, s ezek révén közvetve is, fejlődik akarata; minden tervszerű izommozgás feltételezi az akarat megfeszítését; általában minden játék figyelmet követel, s a figyelem minden koncentrációja akarat aktus (Preyer). Van bizonyos viszony a gyermek játszó kedve és a felnőttnek testi, értelmi és erkölcsi jelleme között. Aki mint gyermek sokat és sokfélét játszott, az rendszerint ez életben is derekasan megállja helyét; aki mint gyermek keveset játszott, az rendszerint valamely ponton defektust mutat: talán félszeg a külseje, vagy bátortalan, vagy szegettszárnyú a vállalkozó kedve, vagy fogyatékos a társadalmi érzéke.

Az egészséges gyermek spontán törekvése, hogy folyton tevékeny legyen; teste nem tud nyugodtan vesztegelni, fantáziája is örökös mozgásban van, folyton újat alkot, mindent megváltoztat. Ezt a tevékenységet nem szabad akadályozni, inkább elő kell segíteni s számára a legkedvezőbb viszonyokat kell létrehozni. Fontos következményeket vonhatunk le ebből a gyermek játékszereire nézve is. Világos, hogy azok a játékszerek az élvezetesek és hasznosak, melyek előmozdítják a gyermek spontán tevékenységét, vagyis azok, melyek leginkább táplálják leleményét. Legjobb tehát az a játékszer, amely egyszerű, kivitelében nem pontosan részletező, sokat rábiz a gyermek képzeletére, inkább csak jelzi a tárgyat, semmint világosan ábrázolná; az, amely nem is épen egyet jelent, hanem amelyből a gyermek képzelete mindenfélét tud csinálni. Ami olyan, hogy nem izgatja a gyermek képzeletét, az nem érdekli, azzal nem tud játszani. Egy nagyon okos kis barátnőm, ki most márciusban lesz öt éves, egyszer ujszolta bátyját, hogy játsszék vele; ez mással lévén elfoglalva, egy póstakönyvet nyomott a kezébe, hogy azzal szórakozzék. «Ezzel játsszak?» mondja a kis lány csalódott hangon, «hiszen ezzel nem lehet semmit sem csinálni!» S ez az ellenvetés nagyon méltányos volt. Az a fő: lehessen a dologból valamit csinálni. Mert ilyenkor érzi a gyermek az alkotás örömét, olyanféle gyönyört, melyet a művész érez, midőn képzeletében végbemegy a teremtés folyamata. Az a kis fiú, aki székeket tol össze, hogy belőle vonatot csináljon, jobban mulat, mint az, aki a technika legújabb vívmányai szerint készült gö-

zössel játszik, mert ez nem hagy nagy teret a képzeletműködésnek, — mindig csak gőzös marad — az egybetolt székekkel ellenben változatos játékot űzhet, egyszer vonatot, máskor omnibuszt vagy póstakocsit vagy hajót lát benne. A játékszer drágasága épenséggel nem jelenti egyszersmind hasznosságát is.

Az egészséges fejlődés érdekében még egyebet is kell tekintetbe venni. A játékban elmélyedő gyermek figyelmét egy irányban koncentrálja. A figyelemnek ez a koncentrációja egészséges, mert neveli a gyermek akaratát, kitartásra szoktatja, amire tudvalevőleg a komoly életben nagy szükség van, mert hiszen ettől függ leginkább minden siker. Ha azonban a gyermeknek sok játékot adnak, akkor a benyomások sűrű váltakozása következtében figyelme szétszóródik, megoszlik s a gyermek kapkodáshoz, felületességhez szokik. Épen azért nem tanácsos a gyermeket egyszerre sok játékkal elhalmozni, ez nem gyarapítja élvezetét, ellenben árt fejlődésének. A kevés ez esetben többet ér a soknál.

A játékszer megválogatásában nem szabad figyelmen kívül hagyni az esztetikai szempontot sem. Zsenge korában a gyermeklélek a legfogékonyabb, az első benyomások a legmaradandóbb nyomokat hagyják hátra. Ha ezek a benyomások rútak, ha a természet első utánzása, mellyel a gyermek megismerkedik, valami csúf szörnyalak, akkor helytelen irányban fejlődik ízlése és áldozatul eshetik szépérzéke. Épenséggel nem hasznos játékszerek tehát azok az ízléstelen Paprika Jancsik, melyek nagyon is gyakran láthatók a kis gyermekek kezében. Egy francia tudós, Hippolyte Rigault, meg van győződve, hogy ezek a rútkülsejű és fülbántó fűtőhangot hallató bohócalakok számtalan zenészes festőtehetséget tesznek tönkre csirájukban. Emellett az ilyfajta játékszernek még más rossz hatása is szokott lenni: félelmet kelt a gyermekben. Ezt a félelmet a megszokás megszüntetheti ugyan, de érzékenyebb természetű gyermekek nem tudnak tőle szabadulni. Dickens saját gyermekkoráról beszél el egy jellemző esetet, mely szerinte fontos dátumként szerepel életében. Karácsony volt, a gyermekek örvendezve csoportosultak a bűvös karácsonyfa köré. A fát ékesítő kedves tárgyak közt függött egy álarc is. Amint ez rámeredt a kis Dickensre, kimondhatatlan rettegés fogta el. «Nem tudtam hozzászokni, mondja.

Nagyon sokáig semmi sem tudta eloszlatni rémületemet. S hiába magyarázgatták, hogy az csak papiros, hiába zárták el, hogy ne lássam többet. Ennek az alaknak már pusztá emléke is, maga a gondolat, hogy valahol létezik, elég volt, hogy éjjel fölriadjak, egészen átizzadtan, s hangosan kiabáljak.»

Láttunk tehát most néhány általános pædagogiai szabályt. A gyermek játsszék sokat; játékszere legyen egyszerű; ne legyen sok egyszerre; ne veszélyeztesse esztétikai érzékét. Természetesen a teljesség igénye nélkül állítjuk ezeket egymás mellé, mert hiszen e szabályokat sokszorosan lehet szaporítani s szólni lehetne még más szempontokról is, melyeket nem szabad figyelmen kívül hagyni a játékok megítélésében, mint pl. a morális szempontról. De erre ezúttal nincs érzésünk. Még kevésbé bocsátkozhatunk most a részletekbe. Itt a pædagogusokra még nagy munka vár. A gondolkodás itt két úton haladhat: egyrészt úgy járhat el, hogy vizsgálja, bizonyos testi-lelki képességek fejlődését milyen játékokkal lehet előbbre vinni, másrészt úgy, hogy elemzi az egyes játékfajtákat, hogy e lélektani elemzés alapján megállapítsa a játékok nevelő értékét. Mindkét úton még sok a tenni való, hiszen alig van egy-két munka, mely a játékról való pædagogiai értékeléseket rendszeresen összefoglalja. Említésre méltó az olasz *Colozza* műve, mely német fordításban is megjelent e címen: *Psychologie und Pädagogik des Kinderspiels*; továbbá a francia *Queyrat* kisebb munkája: *Les jeux des enfants*, mely azonban a pædagogiai részben csak ritkán megy részletekbe. Hogy mennyi pædagogiai tapintat, mily alapos meggondolás szükséges e téren, kitetszik abból is, hogy az egyes játékok nevelő hatásáról sokszor homlokegyenest ellenkeznek a vélemények, sőt mondhatni, hogy a legelterjedtebb és legkedveltebb játékokra nézve sem tisztázódtak még teljesen a nézetek. Csak egy példát hozok fel ennek illusztrálására: a *babát*. Ennek a játékszernek közkedveltségéről szinte fölösleges szólni; nincs játék, mely vele versenyezhetne elterjedtségben meg régiségben, hiszen tudomásunk van görög meg római babákról s a berlini múzeum kincsei között találni egyiptomi babát is. Tudósok, írók is kiváltságosan bánnak vele; mindenféle kedves névvel illetik, szinte becézik. Az egyik nevezi «a gyermek gyermekének» (Hippolyte Rigault), a másik «kislányunk kislányának» (Michelet). Hugó Viktor azt mondja: «Egy kis-

lány baba nélkül majdnem olyan boldogtalan és épen olyan lehetetlen, mint egy asszony gyermek nélkül.» A pszichologusok, midőn e játék páratlan varázsának forrását keresik, abban találják meg, hogy benne hatalmas, egyetemes ösztönök nyernek kielégítést. E játékban tesz eleget a kis lány az ő női ösztönének, az anyaság veleszületett ösztönének; e játékban talál kielégítést önszeretete is; itt érezheti leginkább a maga énjét, érvényesítheti hatalomvágyát, mert a babával szemben ő föltétlen úr, annak minden mozdulata, egész sorsa tőle függ; e játékban gyakorolja a kislány még szociális ösztönét is, hiszen a babát gyakran «játékai és álmai társává» (Queyrat) teszi s talán épen a szeretés szükségletének nagy mértéke okozza, hogy a gyermek képzeletében minden tárgy oly könnyen babává lesz. S midőn e játékszer nevelő értékéről van szó, valóságos dicsőhimnuszokat hallani. *Mme Campan* ezt írja többek közt: «Mind den anya tudja, mily hasznot lehet meríteni a babajátékból. A ruhának rendbentartása, a tüvel való bánás, az izlés s a nő nemnek minden egyéb értékes tulajdonsága e játék révén fejlődik ki.» Az említett Hippolyte Rigault nagy morális hatását hangsúlyozza: «(A baba) nem tárgy, nem dolog, hanem személy . . . A gyermek képzelete neki életet, mozgást, cselekvést és felelősséget kölcsönöz. A gyermek úgy vigyáz a babára, mint ő reá szülei; bünteti vagy jutalmazza; megöleli, elküldi vagy bezárja, aszerint, amint jól vagy rosszul viselte magát; ugyanannak a fegyelemnek veti alá, amely alatt maga áll; megosztja vele a nevelést, melyet ő maga kap. A gyermek *erkölcsi tudatát* semmivel sem lehet jobban fejleszteni, mint a jónak és rossznak e spontán alkalmazásával . . . Ebben van a babajátéknak filozófiai jelentősége.» E dicsőítő vallomásokat lehetne még folytatni; valamennyiből az hangzik ki, hogy a baba a gyermeki lélekben ép a legértékesebb tulajdonságok fejlődését segíti elő; a baba a játékok játéka. E magasztalások után ki gondolná, hogy a babának lehetnek ellenségei is? Pedig vannak szigorú bírálói, kik benne valóságos mumust látnak, s mint káros dolognak komoly hadat üzennek. *Perezre*, a gyermeklélek hírneves kutatójára gondolok itt, ki *L'éducation dès le berceau* c. művében kemény vádbeszédet mond a baba ellen. Vádolja azzal, hogy veszélyezteti a jellem egyszerűségét, hogy legyezi a gyermek hiúságát, beléje neveli úgyszólván a bölcsőtől kezdve a fény-

üzést; minden csinos baba egyben gögöt és százban irigységet ébreszt. Továbbá hozzászoktatja a gyermeket, hogy nevétséges és haszontalan módon utánozza a felnőtteket. Emellett teljesen igénybeveszi a gyermek figyelmét, elvonja érdeklődését az őt körülvevő dolgoktól; sőt érzékenyebb gyermekek annyira hatalma alá jutnak, hogy elvesztik álmukat és étvágyukat s valósággal betegek lesznek a babának. S Perez elbeszél egy esetet egy hároméves kis fiúról, kit babájának képzelt migrénje ijedséggel és részvétellel töltött el, megosztotta volt ételét, magához vette lefekvéskor s kétségbeesetten kiabált, ha ébredésekor nem találta karjai közt. Ilyen és más káros hatásokra alapítja Perez az ő kedvezőtlen ítéletét.

Nem fontos, hogy ezen a helyen eldöntjük-e ezt a vitát vagy sem. Gyakorlati kérdésekben, ahol a vélemények ennyire ellenmondók, az igazság ritkán van csak az egyik vagy a másik oldalon, hanem rendszerint a középúton található föl. Sokszor meg a szempontok különbözősége az ellenmondások forrása. Bizonyára ilyenformán lesz ebben az esetben is. De tanulságos ilyen kérdésben az ellenmondásnak már pusztá ténye is, mert ráutal arra, hogy ahol a közönséges szem semmi vitást nem lát, ott az avatottabb pillantás nagyon sok megfontolni valót talál és ami sokak előtt közömbösnek tetszik, az lényegében igen nagy jelentőségű lehet. Gyakran járunk így, mintegy bekötött szemmel, a világ dolgai között, nem is sejtve a nagy kérdőjeleket, melyek mögöttük lappanganak; igazolás nélkül fogadjuk el a dolgokat, amint reánk származtak; természetesenek találjuk, mert megszoktuk; holott szükséges volna, hogy előbb nagy körültekintéssel és gondos mérlegeléssel ítéljünk helyességük és értékük fölött. A gyermek játékvilága is ily körültekintésre és megfontolásra tart számot; a reá fordított figyelemnek a legszebb jutalma a jövő nemzedék testi-lelki erejének gyarapodása:

Dr. SZEMERE SAMU.